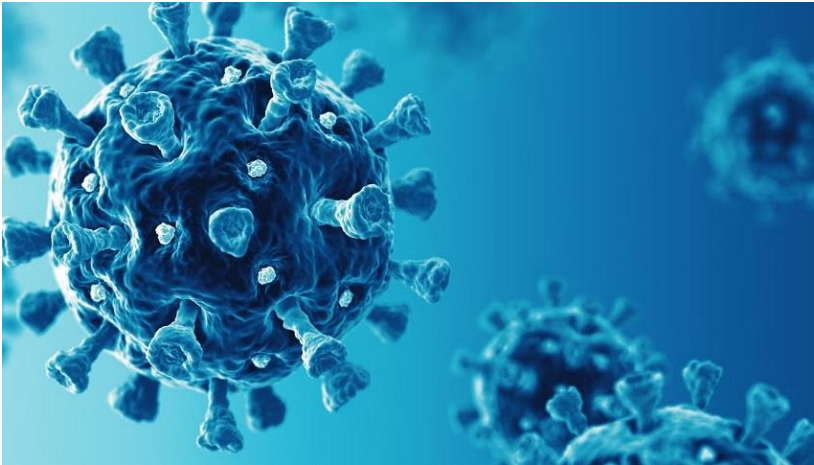

کرونا؛ ارزیابی پنج ساله

نازنین و یامین

معرفی

در ۲۹ دسامبر ۲۰۱۹ (۸ دی ۱۳۹۸)، در شهر ۱۱ میلیونی وُهان، در استان هوبئی چین، ویروسی شایع شد که به‌خاطر عوارض کشنده‌ی تنفسی، «سارز کووی-۲» و بیماری ناشی از آن «کووید-۱۹» نام‌گرفت. سه ماه بعد، در نوشتاری تحت عنوان «[ویروس کرونا، سرمایه و سیاست!](#)» ضمن معرفی این بیماری، به عوارض و تبعات اقتصادی-سیاسی-اجتماعی آن پرداختیم. حدود دو ماه بعدتر، یعنی زمانی که تعداد مبتلایان جهان به ۴ میلیون و تعداد جان‌باختگان به ۱۱۱ هزار نفر رسیده بود، در مقاله‌ای تحت عنوان «[بحران کرونایی، خصوصی‌سازی سود، اجتماعی‌کردن زیان!](#)» ضمن افشای شایعات رسانه‌ای، به روشن‌گری درباره‌ی دروغ‌گویی‌ها، ریاکاری‌ها و لاپوشانی‌های دولت‌مردان، سیاست‌مداران، انحصارات دارویی و متخصصان وابسته مبادرت کردیم. در «[پاندمی کرونایی: ارزیابی یک‌ساله!](#)» نشان دادیم که بحران به‌اصطلاح کرونایی، بهترین فرصت را در اختیار دولت‌ها گذاشت تا ضمن رفع و رجوع معضلات گریبانگیرشان، به بازآرایی نیروهای سرکوبگر خود بپردازند و بر منافع اقتصادی، اجتماعی و سیاسی طبقات حاکم بیفزایند. در «[پاندمی کرونا: ارزیابی سه ساله](#)» با اتکا به مباحثات اجلاس داووس (۲۰۲۳)، به بررسی پاندمی کرونایی - در سایه‌ی جنگ روسیه-اوکراین - پرداختیم و از جمله نشان دادیم که موضوع کرونا ابداً به حوزه‌ی بهداشت، درمان و سلامت عمومی محدود نمانده و جوانب و تبعات اقتصادی، سیاسی و اجتماعی داشته است.

نوشتار حاضر ارزیابی به‌روزشده و کوتاهی از پنجمین سال شیوع کووید-۱۹ است که در ادامه‌ی مطالب پیشین منتشر می‌شود.

توقفِ ثبتِ آماری

در ۱۱ ماه مه ۲۰۲۳ کابینه‌ی جو بایدن -بی‌توجه به توصیه‌های سازمان بهداشت جهانی و نهادهای ذی‌ربط- پایان پاندمی کرونایی را اعلام داشت که با متابعت سایر دولت‌مردان و سیاست‌مداران دنیا دنبال شد.^۱ این تصمیم زمانی اتخاذ شد که این

کرونا؛ ارزیابی پنج‌ساله

بیماری جان بیش از ۲۰ میلیون انسان را گرفته بود^۲ و طی سه سال متوالی، عامل اصلی مرگ شهروندان ایالات متحده امریکا اعلام شده بود.^۳ پیامد این تصمیم، تعطیلی سایت جانز هاپکینز -یکی از مراکز موثق اطلاع‌رسانی- بود.^۴ به‌علاوه، سایت Worldometer که آمار معتبر و به‌روز شده‌ای از تعداد مبتلایان و مردگان کرونایی منتشر می‌کرد، تعطیل شد (۱۳ آوریل ۲۰۲۴) آن هم به این دلیل ساده که نهادهای بهداشتی-درمانی کشورهای جهان از ادامه‌ی ارائه‌ی آمار به این مرکز سر باز زدند. به این معنی در ارزیابی پنج‌ساله‌ی حاضر آمار و ارقام دقیقی از ابتلا به کرونا در دسترس نیست.

سود یا ضرر؟

به‌خاطر داریم که در طی دوره‌ی پاندمی، تبلیغات کرکننده‌ای پیرامون ضرر و زیان اقتصادی، بالارفتن بدهی‌های دولتی و ورشکستگی مراکز تولیدی و تجاری پخش شد. اما خیلی زود معلوم شد که این ادعاها صحت نداشته‌اند:

بنا به گزارش آکسفام (۲۰۲۳) تقریباً دو سوم از کل ثروت تولید شده در سه سال اول پاندمی کرونایی - یعنی چیزی معادل ۴۲ تریلیون دلار- به جیب کاپیتالیست‌های جهان (معروف به یک‌درصدی‌ها) سرازیر شد!^۵ این رقم تقریباً بیش از دو برابر مبلغی است که ۹۹٪ مردم جهان در همین مدت کسب کردند. به عبارت دیگر، در دوره‌ی پاندمی کرونا، کاپیتالیست‌های جهان ۴۲٪ ثروتمندتر شدند! و رقمی معادل ۱۳٪ تولید ناخالص ملی کل جهان -در همین دوره را- به خود اختصاص دادند! به‌بیان دیگر، در طول سه سال معروف به «بحران پاندمی کرونایی»، کاپیتالیست‌ها روزانه -به‌طور میانگین- حدود ۲.۷ میلیارد دلار ثروتمندتر شدند. جالب‌تر این‌که در همین دوره، ۵۷۰ نفر به تعداد میلیاردرهای جهان افزوده شد و تعدادشان به ۲۶۶۸ نفر رسید؛ آن هم با مجموع ثروتی بالغ بر ۱۳ هزار میلیارد دلار! این در حالیست که در همین ایام، ۲۶۰ میلیون نفر به رقم گرسنگان جهان افزوده شد و تعداد آنان به حدود ۸۲۸ میلیون نفر

— یعنی معادل یک دهم جمعیت جهان — رسید و هر ۱۱ دقیقه یک نفر بر اثر گرسنگی جان باخت.

به علاوه، پاندمی کرونایی این فرصت طلایی را به دولت‌هایی که منافع اردوی سرمایه را نمایندگی می‌کنند فراهم کرد تا به بهانه‌ی اعلام «وضعیت فوق‌العاده»، دامنه‌ی استثمار را شدت بخشند، بر چرخه‌ی سودزایی بیفزایند، از حقوق دموکراتیک، آزادی‌های فردی و مدنی شهروندان بکاهند و تدابیر امنیتی، سرکوب‌گرانه، تبعیض‌آمیز و غیردموکراتیک را تحت سیاست «شوکرمانی» در جامعه به اجرا بگذارند.^۶

علت پاندمی

طی دوره‌ی پاندمی مباحثات زیادی در مجامع علمی و سیاسی درباره‌ی منشاء ویروس «سارز کووی-۲»، صورت گرفت و حتی «تئوری‌های توطئه» زیادی در شبکه‌های مجازی پخش شد؛ از جمله به یاد داریم که ترامپ کمپین گسترده‌ای علیه چین — به عنوان مقصر اصلی شیوع پاندمی کرونایی — به راه انداخت و ضمن «ویروس چینی» خواندن ویروس «سارز کووی-۲»، ادعای دریافت خسارت از چین کرد!^۷ باز فراموش نکرده‌ایم که جو بایدن در جریان رقابت‌های انتخاباتی اش (۲۰۲۰)، قول داد تا در صورت انتخاب شدن، برای یافتن منشاء ویروس کرونا جدّیت بیشتری به خرج دهد. بعد هم دیدیم که نهادهای امنیتی امریکا تصمیم گرفتند تا هرگونه تردد در اطراف انستیتوی ویروس‌شناسی ووهان چین را به کمک ماهواره زیرنظر بگیرند چرا که این مرکز را منشاء شیوع پاندمی تلقی می‌کردند.^۸

در پیامد همین تصمیم و تبلیغات پیرامونی بود که سازمان بهداشت جهانی تیمی متشکل از ۲۵ متخصص را برای بازرسی به چین فرستاد. نتیجه‌ی تحقیقات چندهفته‌ای متخصصان نشان داد که دلیلی برای رد یا اثبات ادعاهای یادشده وجود نداشته است.^۹ در ۱۶ ژوئیه و ۵ اوت ۲۰۲۱ خبرگزاری سی.ان.ان گزارش داد که سازمان اطلاعاتی ایالات متحده به گنجینه‌ی عظیمی از داده‌های ژنتیکی — از بایگانی انستیتوی ویروس‌شناسی ووهان چین — دست یافته و امیدوار است که این اسناد حجیم، پرده از راز منشاء ویروس «سارز-کووی-۲» بردارد.^{۱۰} به دستور جو بایدن قرار شد تا نتایج

بررسی‌ها تا آخر سال میلادی ۲۰۲۱ به اطلاع عموم برسد. بعدتر اعلام شد که به دلیل دسترسی محدود به متخصصان مسلط به زبان چینی، کار بررسی اطلاعات به طول انجامیده و نتایج آن دیرتر از زمان تعیین شده اعلام خواهد شد. بعد از گذشت یک‌سال، تنها در یک گزارش یک صفحه‌ای اعلام شد که «تیم اطلاعاتی آمریکا فاش می‌کند که شورای اطلاعات ملی و چهار گروه اطلاعاتی به این فرضیه تمایل نشان می‌دهند که کووید-۱۹ از فردی سرایت کرده که به طور طبیعی توسط یک حیوان آلوده شده بود.»^{۱۱} یعنی نه تنها ویروس یک محصول آزمایشگاهی نبوده بلکه شیوع آن ربطی به انستیتوی مورد اشاره نداشته است!

کمی بعدتر لو رفت که انستیتوی ملی بهداشت ایالات متحده - که بزرگ‌ترین مؤسسه‌ی علمی آمریکاست - با انستیتوی ویروس‌شناسی ووهان همکاری نزدیک داشته و مطالعه روی «سارز کووی-۲» را مشترکاً به پیش می‌برده است. این امر اولین بار توسط واشنگتن‌پست افشا شد (در ۱۴ آوریل ۲۰۲۰). به‌علاوه در همین گزارش خاطرنشان شد که مقامات امریکایی نه تنها از تحقیقات انستیتوی ویروس‌شناسی ووهان خبر داشتند، حتی از آن دیدار کرده و گزارش آن را نیز برای کاخ سفید ارسال کرده بودند!^{۱۲}

در اواسط ژوئن سال ۲۰۲۲ در نشست‌ی که از سوی مرکز گیت (GATE Center) در اسپانیا برگزار شد، جفری ساکس اظهار داشت که این ویروس از آزمایشگاه‌های امریکایی به بیرون نشت کرده است.^{۱۳} او به‌علاوه اظهار داشت که تحقیق بر سر منشاء ویروس کرونا بیش از آن که جنبه‌ی علمی داشته باشد بار سیاسی دارد و از این‌رو چه بسا هرگز منشأ آن افشا نشود!

نهایتاً در ۵ دسامبر ۲۰۲۴، گزارش ۵۵۷ صفحه‌ای کمیته‌ی منتخب کنگره آمریکا - پس از دو سال تحقیق در باره‌ی پاندومی بیماری کووید ۱۹ - به اتفاق آراء، به تصویب نمایندگان کنگره رسید.^{۱۴} بخشی از ویروس‌شناسان و متخصصان بیمارهای عفونی اعلام داشتند که ادعاهای ارائه شده در این گزارش، گمراه‌کننده بوده است چرا که بر شواهد علمی متکی نیستند و بر ایده‌های نادرست و تأییدناشده اتکا دارند.^{۱۵} رسانه‌های طرف‌دار غرب این گزارش را به سرعت و وسعت انتشار دادند و بر مدعای این گزارش

که ویروس منشاء طبیعی نداشته و در یک آزمایشگاه تحقیقاتی در چین مهندسی شده، صحه گذاشتند.^{۱۶}

وضعیت کنونی و آتی بیماری

تحقیقات نشان می‌دهد که ویروس «سارز کووید ۱۹» تقریباً در همه جا حضور دارد ولی به دلایلی از جمله: ایمنی اکتیو (کسب ایمنی به واسطه‌ی واکسیناسیون)، ایمنی پاسیو (کسب ایمنی در اثر ابتلا یا تماس با ویروس)، رشد آگاهی مردم در زمینه‌ی رعایت اصول بهداشتی، هشیاری و اقدام به موقع نهادهای بهداشتی، بهبود روش‌های تشخیصی و ارتقای سطح کیفی خدمات درمانی، آمار مرگ‌ومیر ناشی از آن کاسته شده است. با این همه سالمندان، بیماران و کودکان -به دلیل پایین بودن سیستم ایمنی- هم‌چنان آسیب‌پذیر هستند؛ به‌ویژه کودکان که نسبت به ضرورت رعایت نکات بهداشتی یا آگاه نیستند و یا به آنها کم‌توجهی یا بی‌توجهی نشان می‌دهند.

روی کار آمدن مجدد ترامپ و انتصاب رابرت کندی - که از طرفداران جدی نظریه‌ی توطئه و از مخالفان سرسخت واکسیناسیون است- آن‌هم به عنوان مشاور امور بهداشت و درمان، می‌تواند شرایط را برای کنترل پاندمی سخت‌تر کند و به اعتماد مردم نسبت به یافته‌های علمی صدمات جدی وارد سازد.^{۱۷}

با این اوصاف سال ۲۰۲۵ با شیوع فزاینده چهار بیماری تنفسی (کووید-۱۹، آنفلوآنزا، بیماری‌های ناشی از نوروویروس^{۱۸} و RSV^{۱۹}) در ایالات متحده، اروپا، چین و سایر نقاط دنیا از جمله ایران^{۲۰} همراه شد. به ادعای اکوایران ابتلا به این بیماری‌ها در ایران شدیداً در حال افزایش است و ترتیب ابتلا از این قرار است: ۱- آنفلوآنزا ۲- بیماری‌های ناشی از رینوویروس و RSV ۳- کرونا ۴- و بیماری‌های ناشی از نوروویروس. گفته می‌شود که از هر سه ایرانی، یک نفر به نوروویروس مبتلا است.^{۲۱} ویروس دیگری که اخیراً در چین شایع شده و گویا نمونه‌هایی از آن نیز به ایران هم رسیده، متاپنمو ویروس (HMPV)^{۲۲} است که در ایران به ویروس چینی معروف شده‌است. علی‌رغم آنکه واکسن علیه سه تا از پنج عامل بیماری‌زای فوق وجود دارد، کلیه‌ی دولت‌ها ترجیح داده‌اند تا سیاست انفعالی یا "let-it-rip policy" اتخاذ

کنند.^{۲۳} به علاوه، در دسترس نبودن ماسک‌های تنفسی N95 و فیلترهای HEPA برای استفاده در محیط‌های سرپوشیده، سبب شده تا محیط‌های درمانی، بیمارستان‌ها و مدارس به کانون‌های پخش و گسترش این بیماری‌ها بدل شوند.

جمع‌بندی

- شیوع بیماری‌های متنوع ویروسی پدیده‌ای آشنا و تکراری است. چنین حوادثی در گذشته رخ داده و در آینده نیز رخ خواهند داد. اندمی، اپیدمی و پاندمی‌ها رابطه‌ی مستقیمی با جنگل‌زدایی، توسعه‌ی کشاورزی صنعتی، استفاده از آنتی‌بیوتیک‌ها در صنایع تولید گوشت و ... خلاصه شهرنشینی و سیاست‌های تجاری-اقتصادی انحصارات دارند که از نتایج اجتناب‌ناپذیر انکشاف کاپیتالیسم است.^{۲۴} در نوشتارهای پیشین نیز مستدل کردیم که وقوع چنین رخ‌دادهایی ابداً به حوزه‌ی بهداشت، درمان و سلامت عمومی محدود نمی‌شوند و عمیقاً اقتصادی، سیاسی و اجتماعی هستند.

- تهیه‌ی واکسن، دارو و تأمین تدارکات لازم و کافی برای مقابله با معضلات بهداشتی-درمانی ابداً پیچیده‌تر و هزینه‌بردارتر از تولید موشک و تجهیزات جنگی نبوده و نیست. اما در سیستم مبتنی بر سود و میلیتاریسم، تأمین سلامت جسمی و فکری آحاد جامعه در اولویت قرار ندارد. برعکس، دست به گریبان شدن جامعه با بیماری‌ها و بلایای طبیعی این فرصت را برای دارندگان ثروت و قدرت فراهم می‌کند تا به ترمیم قوا و بازآرایی صفوف خود پردازند و با تحکّم بیشتری اردوی کار را به اسارت بکشند. به همین خاطر هم است که در طی چنین بحران‌هایی، سرمایه‌داران از پیش ثروتمندتر می‌شوند و قدرتمداران به مراتب سرکوب‌گرتر.

- در سال‌های اخیر، اخبار نزاع‌های جهانی و منطقه‌ای، خبررسانی پیرامون شیوع فزاینده‌ی کرونا و سایر بیماری‌های اصلی و تنفسی را شدیداً تحت‌شعاع قرار داد و تحریم‌ها بهانه‌ای برای توجیه ناکارآمدی بخش بهداشت و درمان کشورها به‌دست داد.
- سیاست انفعالی دولت‌ها در رابطه با پیش‌گیری و کنترل بیماری‌های یادشده، به‌ویژه ناکاری یا کم‌کاری در رابطه با واردات واکسن، جان و سلامت شهروندان -به‌خصوص اطفال، کودکان و سالمندان و بیماران- را با خطر مرگ روبرو کرده‌است.
- تاکید دائم و مکرر رسانه‌ها به رعایت اصول بهداشتی شهروندان اگرچه مهم است اما کافی نیست. هم‌زمان باید به مسئولان مراکز درمانی و مدارس گوشزد کرد که این محل‌ها را به محل‌های امن برای مراجعه‌ی بیماران و اشتغال کارکنان تبدیل کنند. قرار نیست این مراکز به کانون پخش و گسترش بیماری‌ها تبدیل شوند.
- دولت‌ها و نهادهای بورژوازی به‌کرات اثبات کرده‌اند که بیش از آن‌که به فکر جان و سلامت انسان‌ها باشند به فکر جیب و سود خود هستند؛ حتی به قیمت انقراض یک نسل، یک ملت و یا تمامیت دنیا. از این‌رو، چاره‌ی کار ایجاد تشکل‌های محلی و حتی سراسری برای هم‌یاری بهداشتی-درمانی است. این‌گونه تشکل‌ها، حتی اگر موقتی و کم‌اثر باشند، تمرینی برای به‌دست‌گرفتن سرنوشت جامعه به دست شهروندان است؛ مشروط به این‌که این تشکل‌ها به بنگاه‌های خیریه یا نهادهای ضمیمه‌ی دولتی تبدیل نشوند.

¹ [Biden to end Covid health emergency declarations in May](#), printed in Politico, 20230130

^۲ البته آمار ارائه شده حدود نصف این رقم است اما بسیاری از نهادهای ذی‌صلاح بین‌المللی معتقدند که تعداد واقعی کشته‌شدگان حدود سه برابر آمار رسمی است. منابع: [آمار واقعی مرگ ناشی از کرونا](#)، گزارش بی.بی.سی (۵ مه ۲۰۲۲)

[The WHO estimates of excess mortality associated with the COVID-19 pandemic](#), printed in Nature, 613, pages130–137 (2023)

³ Jared Ortaliza, Krutika Amin and Cynthia Cox, [COVID-19 leading cause of death ranking](#), printed in KFF, 20221110.

⁴ [Johns Hopkins winds down pioneering pandemic data tracking](#)

⁵ [Wealth of global top 1% grew by \\$42 trillion over past decade: Oxfam](#)

^۶ برای نمونه به گزارش منتشر شده در [Democracy under Lockdown](#) در Freedom House مراجعه کنید. در این گزارش که در سال ۲۰۲۰ تهیه شده از جمله آمده: از شروع پاندمی وضع دموکراسی و حقوق بشر در ۸۰ کشور بدتر شده است... مقامات امنیتی در ۵۹ کشور علیه شهروندان دست به خشونت زدند... در حداقل ۹۱ کشور محدودیت‌هایی علیه رسانه‌های خبری مستقل وضع شده... خبرنگاران دستگیر شده و مورد اذیت و آزار و شکنجه قرار گرفته‌اند... در ۷۲ کشور محدودیت‌هایی علیه آزادی بیان وضع شده است... باز برای نمونه می‌شود از پارلمان مجارستان نام برد که به بهانه‌ی ارتقای توانمندی نخست‌وزیر برای مقابله با پاندمی، اختیاراتی را بدون قید محدودیت زمانی به ویکتور اوربان اعطا کرد که قدرت سیاسی او را تا حد یک دیکتاتور ارتقا داد!

⁷ [Trump Defends Using 'Chinese Virus'](#), New York Times, 20210318

^۸ بیشتر مقامات آمریکایی این ادعا را تقویت کردند؛ مثلاً در ۲۸ فوریه ۲۰۲۳، مدیردفتر تحقیقات فدرال ایالات متحده اعلام کرد که ویروس کرونا به احتمال خیلی زیاد تصادفاً از آزمایشگاه ویروس‌شناسی ووهان به بیرون نشت کرده است. پیش از این وزارت انرژی آمریکا نیز خبر مشابهی را به نقل از مایکل گوردون، خبرنگار وال‌استریت جورنال رسانه‌ای کرده بود. حال آنکه چنین ادعاهایی توسط مراجع علمی تأیید نشده بودند. منبع: [FBI Director: COVID-19 pandemic was caused by 'lab incident' in Wuhan](#)

⁹ [Draft report of WHO-China study](#), BBC, 20210329

¹⁰ N. Bertrand, P. Brown, K. B. Williams and Z. Cohen, [Senior Biden officials finding that Covid lab leak theory as credible as natural origins explanation](#), printed in CNN, 20210716

B. Williams, Z. Cohen and N. Bertrand, [Intel agencies scour reams of genetic data from Wuhan lab in Covid origins hunt](#), CNN, 20210805

^{۱۱} «تلاش برای پیدا کردن منشأ ویروس کرونا...» به نقل از وی. او. ای (صدای آمریکا)، ۲۵ بهمن ۱۴۰۱

¹² [What caused the coronavirus?](#), The Washington Post, 20200416

^{۱۳} به نقل از سخنرانی جفری ساکس (لینک دسترسی). او از جمله گفت: «این حرف ممکن است برای شما شوکه‌آور باشد... اما من برای دو سال رئیس کمیسیون کووید در نشریه علمی لانست (The Lancet) بودم و تقریباً متقاعد شدم که این ویروس از آزمایشگاه‌های بیوتکنولوژی متعلق به ایالات متحده بیرون آمده و نه از طبیعت... البته این را باید واضح بگویم که به‌طور قطع مطمئن نیستیم اما شواهد کافی وجود دارد که باید مورد مطالعه قرار گیرند.»

^{۱۴} [AFTER ACTION REVIEW OF THE COVID-19 PANDEMIC: The Lessons Learned and a Path Forward](#)

^{۱۵} [Truth be Told: No consensus on the origins of COVID-19](#)

^{۱۶} برای نمونه: [منشا ویروس کرونا مشخص شد! نشر در تارنمای ملی، ۱۳ آذر ۱۴۰۳](#) یا [منشا ویروس کرونا مشخص شد؛ کووید۱۹ ساخت بشر بود؟](#)، نشر در هفت صبح، ۱۳ آذر ۱۴۰۳

^{۱۷} Jeff Tollefson, [‘We need to be ready for a new world’: scientists globally react to Trump election win](#), printed in Nature, 20241106

^{۱۸} Norovirus یک نوع آنفلوآنزای معدی-گوارشی است که دهانی-معدی منتقل می‌شود. واکسن علیه این بیماری در فاز دوم قرارداد و هنوز وارد بازار نشده است.

^{۱۹} Respiratory syncytialvirus عامل عفونت‌زای لوله‌های تنفسی فوقانی و شایع‌ترین عامل عفونت‌زا در لوله‌های تنفسی تحتانی در کودکان زیر یک سال است.

^{۲۰} رئیس انجمن متخصصین میکروبیولوژی بالینی و بیماریهای عفونی ایران از کووید۱۹ به عنوان سومین ویروس در گردش در کشور یاد کرد. منبع: سایت milli، ۲۲ دی ۱۴۰۳

^{۲۱} به نقل از [هم‌میهن](#)، ۱۶ دی ۱۴۰۳

^{۲۲} این ویروس تنفسی علائمی مشابه سرماخوردگی و آنفلوآنزا ایجاد می‌کند که می‌تواند در برخی افراد به ویژه اطفال و کهن‌سالان منجر به عوارض شدید مانند ذات‌الریه شود.

^{۲۳} این اصطلاح اغلب در رابطه با بیماری‌های همه‌گیر (پاندمیک) استفاده می‌شود و به رویکردی اشاره دارد که در آن دخالت یا کنترل دولت به حداقل می‌رسد یا حذف می‌شود. یعنی مقامات و مسئولان اجازه می‌دهند تا عامل بیماری‌زا آزادانه در میان جمعیت پخش شود، به این امید که مصونیت گله‌ای (Herd immunity) ایجاد کند. در مقالات پیشین به تبعات این سیاست در رابطه با پاندمی کرونایی اشاره کردیم.

^{۲۴} برای مثال مراجعه کنید به مقالات و کتاب‌های راب والیس (Rob Wallace)، از جمله [Agribusiness : Coronavirus Global economy is gripped by rare twin supply-demand breeds another deadly epidemic shock as COVID-19 impact resonates worldwide](#)